

УДК: 598.2

Ю. О. Москаленко

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕТРОСПЕКТИВНОГО АНАЛІЗУ СКЛАДУ ОРНІТОФАУНИ НИЖНЬОДНІПРОВСЬКИХ ПІЩАНИХ МАСИВІВ

Чорноморський біосферний заповідник НАН України, м. Гола Пристань,
Херсонська обл., Україна; e-mail: strix@strix.ks.ua

Ключові слова: Нижньодніпровські піщані масиви, орнітофауна, видовий склад.

В одній із попередніх публікацій нами було з'ясовано, що історія систематичного вивчення орнітофауни регіону НПМ (тут і далі — Нижньодніпровські піщані масиви чи т.з. Олешківські піски) нараховує трохи більше століття і для ретроспективного аналізу складу орнітофауни регіону накопичився чималий обсяг літературних матеріалів [17]. Перш за все — це низка анотованих списків птахів, найбільш ранній з яких датується кінцем 19 ст. Існує також значна кількість літературних джерел, що не переслідували мету інвентаризації видового складу птахів регіону, однак можуть істотно доповнити й уточнити згадані анотовані списки. Окрім того, велике значення для ревізії авіфауни регіону мають колекційні екземпляри, які зберігаються в фондах Зоологічного музею ім. М. М. Щербака Національного науково-природничого музею НАН України [8, 22, 23, 24], Музею природи Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна [9], Херсонського краєзнавчого музею та у музейній експозиції еколого-освітнього центру Чорноморського біосферного заповідника НАН України.

Варто, однак, відразу зауважити, що на думку деяких з авторів (див. напр. [13, 29]) процедура порівняння різних авторських списків авіфауни, яка є основою реінвентаризації, далека від тривіальної та має чимало труднощів. Так, стосовно орнітофауни Криму С. Ю. Костін [12] зазначає, що перед дослідником, який ставить за мету ревізію видового складу птахів півострова на основі аналізу видових списків, складених різними авторами в різні роки, постає низка проблем: відмінності в номенклатурі й об'ємі видів, у методологічних підходах, у критеріях доведеності перебування виду на півострові (наявність у колекції, ступінь надійності польового визначення та ін.), у повноті територіального охоплення тощо. Л. А. Потіш [29], у контексті ревізії видового переліку орнітофауни Закарпатської області, вказує на досить суттєву на сьогодні проблему перекручування та „притягнення за вуха“ відомостей із першоджерел у більш пізніх зведеннях.

Очевидно, що зазначені проблеми є загальною універсальними для досліджень такого роду і для їх подолання в ретроспективному аналізі складу орнітофауни будь-якої території необхідне застосування аналітичного підходу,

Ю.О. Москаленко

що протиставляється простому механічному порівнянню видових списків.

З огляду на це, предметом нашого дослідження є огляд проблемних аспектів ретроспективного аналізу орнітофауни у застосуванні до НПМ. Кінцевою ж метою роботи є формулювання сукупності базових принципів та процедур, які б дозволили на підставі аналітичного опрацювання всіх наявних джерел, з одного боку, відстежити зміни, що відбулися в орнітофауні регіону з часу початку її систематичного вивчення, і, з другого боку, укласти контрольний список рецентної орнітофауни НПМ.

НАРИС ПРОБЛЕМНИХ АСПЕКТІВ РЕВІЗІЇ ОРНІТОФАУНИ НПМ

Один із прикладів послідовного застосування аналітичного підходу до ревізії авіфауни знаходимо у С. Ю. Костіна [12], що дозволяє запозичити його досвід для реінвентаризації видового складу птахів НПМ. Цим автором використано два основні принципи уніфікації списків авіфауни, укладених у різні періоди її вивчення:

а) інформація про перебування виду вважається достовірною, якщо вона підтверджується колекційним екземпляром;

б) для одержання порівнянних фауністичних списків у зведену таблицю включаються таксони, приведені до однієї таксономічної системи.

Коротко прокоментуємо їх. Очевидно, ортодоксальне застосування першого принципу не потребує особливих пояснень. Однак, на нашу думку, у випадку недостатності колекційних даних щодо тих чи інших територій, його варто застосовувати диференційовано. Види, що легко надійно ідентифікуються в природі, можна внести до списку регіональної орнітофауни й без колекційного екземпляру, хоча це й дещо підвищує ймовірність помилки. Тоді ж, складні для визначення в природі види варто включати до складу орнітофауни лише за наявності колекційного екземпляру. Окремо треба розглянути випадок, коли є вказівка автора на здобуття ним того чи іншого виду, проте тушка чи опудало не збереглися (або ж узагалі не виготовлялися). Стосовно території НПМ часто така ситуація виникає під час аналізу роботи Д. О. Подушкіна [27]. Очевидно, що достовірність вказівки виду в цьому випадку є досить високою, але, знову ж таки, це не стосується складних для ідентифікації видів. Ми маємо чимало прикладів того, що наявність колекційного екземпляру чи здобуття птаха ще не є гарантією правильного визначення його видової належності. Так Й. К. Пачоський у одній з праць [18] вказує на те, що в Херсонському природознавчому музеї (сучасний Херсонський краєзнавчий музей) зберігається 2 екземпляри опудал птахів, визначених як кульон тонкодзьобий *Numenius tenuirostris*. Однак, огляд названих колекційних екземплярів довів, що у визначенні одного з них допущено помилку і цей екземпляр нами ідентифікований як молодий кульон великий *N. arquata*. Треба також враховувати, що через недосвідченість дослідника з визначенням колекційних екземплярів часом трапляються взагалі вкрай прикрі помилки. Так, через неправильне визначення опудала

яструба великого *Accipiter gentilis* із колекції Чорноморського біосферного заповідника, М. Г. Пироговим [26] було опубліковано помилкову вказівку на те, що у фондах заповідника зберігається опудало кречета *Falco rusticolus*.

Необхідність застосування другого принципу диктується тим, що протягом більш як сторічної історії вивчення авіфауни регіону погляди на об'єм таксонів неодноразово змінювалися; не завжди доходять згоди між собою відносно цього питання й автори сучасних таксономічних зведень. Наведемо декілька прикладів у контексті ревізії орнітофауни НПМ. Так, залежно від того, яку таксономічну систему використовував дослідник, єдиний вид буревісника, що трапляється в регіоні, різні автори позначали або як *Puffinus puffinus* (Brünnich, 1764) [6, 5], або як *Puffinus yelkouan* (Aserbi, 1827) [35]. Це пов'язано з тим, що за деякими таксономічними зведеннями таксон *Puffinus yelkouan* (Aserbi, 1827) розглядається як окремий вид, тоді як за іншими — як середземноморський підвид буревісника малого *Puffinus puffinus* (Brünnich, 1764). У роботі Й. К. Пачоського [19, ст. 21] таксони *Arhibuteo lagopus* Brunn. і *A. pallidus* Menzb. за зведенням Л. С. Степаняна [32], яким ми послуговуємося в наших дослідженнях у якості систематико-номенклатурної основи, відповідають двом підвидам одного виду *Buteo lagopus* (Pontoppidan, 1763). Наведені там же (ст. 40) таксони *Lanius excubitor* L., *L. homeyeri* Cab. та *L. major* Pall. у сучасному розумінні є також одним видом — *Lanius excubitor* L.

Інколи трапляється зворотна ситуація. Т. Б. Ардамацька та А. Г. Руденко в коментарі до останнього анотованого списку району Чорноморського біосферного заповідника [5] зазначають, що у його складанні керувалися системою Л. С. Степаняна [32]. Однак непослідовність авторів у дотриманні цієї системи призвела до „втрати“ одного виду з фауни регіону. Так у списку вид плиску жовту *Motacilla flava* L., очевидно, указано в широкому розумінні, тобто як таксономічний комплекс, що в досліджуваному регіоні представлений двома підвидами *M. flava flava* і *M. flava feldegg*. Тоді ж, останній із зазначених підвидів у системі Л. С. Степаняна розглядається як окремий вид *M. feldegg*, що є гніздовим на півдні України; більше того, цей вид уже наводився для орнітофауни регіону у більш ранніх дослідженнях [7, 18, 19 та ін.]. Отже, при послідовному дотриманні зазначеної таксономічної системи для регіону ЧБЗ варто було вказати два види: *M. flava* (пролітний) і *M. feldegg* (гніздовий).

Ще однією проблемою є внесення окремих видів до анотованих списків без достатніх на те підстав, що трапляється з причини некритичного ставлення до праць попередників. Так, Т. Б. Ардамацька та А. Г. Руденко в останньому анотованому списку регіону Чорноморського біосферного заповідника [5] навели для орнітофауни регіону грифа чорного *Aegyptius monachus* лише на основі публікації В. В. Шихова [34], де вказано на реєстрацію цього виду на півострові Ягорлицький Кут. Переглянувши

Ю.О. Москаленко

зазначену працю В. В. Шихова, виявили, що гриф чорний у ній згадується в реченні такого змісту: „Приходилось наблюдать один раз, как громадный гриф, обитатель Крыма, захватив с собой чуть ли не всю заднюю ногу лошади, понес ее дальше, чтобы покушать в одиночестве“ [34, ст. 53]. Ураховуючи ж те, що гриф чорний взагалі не здатний переносити будь-що скільки-небудь істотного розміру, утримуючи ногами, подібну згадку аж ніяк не можна вважати за достовірне свідчення перебування цього виду в регіоні.

Найбільшою ж проблемою при ретроспективній реконструкції складу орнітофауни НППМ за літературними джерелами є істотні відмінності в територіальному охопленні регіону в дослідженнях різних авторів. З огляду історії вивчення орнітофауни регіону стає зрозумілим, що жоден із регіональних анотованих списків не був присвяченим виключно орнітофауні Олешківських пісків [17]. Особливо це стосується списків, укладених на першому етапі систематичного вивчення орнітофауни регіону (кін. ХІХ ст. — 1930 р.). Наприклад, перелік видів птахів О. О. Браунера [7], відноситься виключно до території Херсонської губернії, яка, з одного боку, мала надзвичайно велику протяжність, з другого ж — не включала до свого складу НППМ. Ураховуючи ремарку самого О. О. Браунера про те, що більшу частину своїх спостережень він проводив у Херсонському повіті, доходимо висновку, що його анотований список відноситься переважно до територій безпосередньо суміжних із НППМ. Роботи Й. К. Пачоського [19, 21, 20] охоплюють Херсонську губернію та Дніпровський повіт Таврійської губернії. Тобто, його авіфауністичні списки охоплюють НППМ, суміжні території значної площі, а враховуючи протяжність Херсонської губернії, ще й ті території, які суміжними для НППМ назвати аж ніяк не можна (напр. більша частина Одеського повіту та всі інші повіти, окрім Херсонського). Навпаки, Д. О. Подушкін [27] вів свої спостереження на відносно невеликій території (околиці м. Очакова та на п-ові Кінбурнська Коса). Отже, в останньому випадку охоплено дуже обмежену частину НППМ (п-ів Кінбурнська Коса) та суміжні території невеликої площі (правобережна частина Дніпро-Бузького лиману).

За незначним винятком, практично всі орнітологічні дослідження, в т.ч. й інвентаризаційні, з часу створення Чорноморського заповідника були пов'язані з останнім. Тому всі наступні анотовані авіфауністичні списки були присвячені регіону Чорноморського заповідника. У сенсі ретроспективної реконструкції орнітофауни НППМ, аналіз цих анотованих списків у аспекті територіального охоплення наштовхується на проблему, пов'язану, з одного боку, з тим, що до складу Чорноморського заповідника входить, окрім невеликих ділянок НППМ, низка інших типів природних комплексів. З другого ж — регіон Чорноморського заповідника різні автори розуміли кожен по-своєму й включали до списків дані з суміжних територій різної протяжності. Наприклад, аналізуючи авіфауністичний список району Чорноморського

біосферного заповідника Т. Б. Ардамацької та С. М. Семенова [6], виявили, що автори вказали низку видів (щеврика лісового *Anthus trivialis*, кропив'янку прудку *Sylvia curruca*, дрозда чорного *Turdus merula*, вівсянку садову *Emberiza hortulana*), як таких, що гніздилися у недалекому минулому в регіоні заповідника. Однак детальне вивчення робіт попередників засвідчило, що раніше гніздування їх тут жодним з авторів не наводилося. Розв'язати цю дилему в межах вище цитованої роботи Т. Б. Ардамацької та С. М. Семенова, з причини браку даних у ній самій, не вдалося. Однак, проаналізувавши матеріали наукових фондів Чорноморського біосферного заповідника, покладених в основу зазначеної публікації [1, 2], виявили, що автори мали на увазі наведені в роботі В. С. Петрова [25] факти гніздування зазначених видів у Кінських плавнях, найкоротша відстань від яких до території Чорноморського заповідника становила 200 км. Формулювання „гніздилися в минулому“ було використане авторами, ймовірно у зв'язку з тим, що невдовзі після досліджень В. С. Петрова Кінські плавні були „поховані“ новоствореним Каховським водосховищем.

Аналітичного підходу потребує також визначення гніздового статусу птахів тих чи інших видів за літературними джерелами. Так, наприклад, формальний механістичний підхід до аналізу праць попередників призвів би до того, що до категорії видів, які гніздилися в регіоні в минулому, варто було б віднести, наприклад, коловодника лісового *Tringa ochropus*, якого Д. О. Подушкін [27] долучив до списку гніздових видів НПМ лише на основі фактів літніх реєстрацій цього виду. Власне так і сталося у зведенні Т. Б. Ардамацької та С. М. Семенова [6]. Як наслідок, можемо зробити абсолютно необґрунтований висновок про „зникнення“ в регіоні виду на гніздуванні, реальний гніздовий ареал якого лежить далеко за межами досліджуваного регіону. Загалом, некритичне ставлення до праць попередників спричиняє істотні помилки, що потім „мандрують“ із публікації в публікацію. Так М. В. Шарлемань та О. О. Шуммер [33], посилаючись на працю Л. О. Портенка [28], які указали на гніздування в 1923 р. двох пар огарів *Tadorna ferruginea* на о. Джарилгачі. Услід за згаданими авторами цей факт був наведений в „Птицах Советского Союза“ [31, ст. 354] та деяких інших публікаціях [3, 4, 14]. Звернувшись до першоджерела виявили наступне: а) Л. О. Портенко перебував на острові з 27 липня по 22 серпня 1923 р., тобто в той період, коли в більшості водоплавних птахів гніздовий період уже закінчився; б) контекст речення, де йдеться про гніздування огарів¹, дозволяє вважати, що особисто Л. О. Портенко факту гніздування

---

¹ Дослівно в цій роботі воно сформульоване так: „Наконец, по собранным сведениям, в 1923 г. неподалеку от маяка гнездились две пары красных уток, по местному „огарей“ (*Tadorna casarca* (L.))“ [28, ст. 25].

огаря не бачив, а навів його, ймовірно, з розповіді когось із місцевих жителів, який і використав у своїй розповіді місцеву назву птаха „огар“. Нам неодноразово доводилося стикатися з тим, що місцеві мисливці огарем називають галагаза *Tadorna tadorna*. Так само галагаза називали в зазначеному регіоні й у ті часи, підтвердженням чого є робота Ф. Кисельова [10], де назва „огар“ подається як одна з місцевих назв галагаза. Таким чином, найбільш імовірно інформація, отримана Л. О. Портенком, стосувалася саме галагаза. Слабким побічним свідченням на користь цього припущення є також те, що Л. О. Портенко в тексті зовсім не згадує галагаза, який тоді хоча був нечисельний, але все ж досить звичайним гніздовим видом регіону. Таким чином, на нашу думку, зазначену роботу Л. О. Портенка не можна сприймати як достовірне свідчення щодо гніздування огаря у регіоні у 20 ст. Більше того, на противагу інформації про гніздування огаря на Дніпровському лимані в кінці 19 ст., що наводиться у „Птицах Советского Союза“ [31, с. 354] із посиланням на роботу О. О. Браунера [7], наш аналіз першоджерел указує на те, що насправді будь-які документальні свідчення про гніздування цього виду в регіоні в кінці 19 ст. також відсутні. Аналіз цитованої в „Птицах Советского Союза“ праці О. О. Браунера показав, що цей автор наводить під назвою „огар“ вид з латинською назвою *Tadorna cornuta*² (Gm.) [7, ст. 71]. Звернувшись же до орнітологічних зведень того часу, розуміємо, що цією назвою автор називає галагаза [16, с. 321; 30, с. 529].

ПРИНЦИПИ ТА АНАЛІТИЧНІ ПРОЦЕДУРИ РЕТРОСПЕКТИВНОГО АНАЛІЗУ СКЛАДУ ОРНІТОФАУНИ НПМ

Отже, на основі викладеного вище огляду проблемних аспектів ретроспективного аналізу складу орнітофауни НПМ, спробуємо сформулювати чіткі обґрунтовані принципи та процедури опрацювання авторських анотованих списків та інших літературних джерел.

Перш за все, ураховуючи певну недостатність даних з анотованих списків, зумовлену хоча б тим, що жоден з них за всю історію систематичного вивчення не був присвячений виключно орнітофауні НПМ, з метою ретроспективного аналізу треба використовувати всі можливі доступні джерела, як літературні, так і колекційні. З тієї ж причини, в аналітичній обробці авторських анотованих списків варто також ураховувати і вказівки видів птахів для суміжних територій. При цьому, до суміжних до НПМ територій відносимо такі, що потрапляють у прямокутник з наступними координатами: верхній лівий кут — 46,84° пн. широти і 31,50° сх. довготи; нижній правий кут — 46,00° пн. широти і 33,44° сх. довготи. Таким чином,

---

² - *cornuta* — з лат. рогатий; такий видовий епітет у зазначеній синонімічній латинській назві галагаза був даний, очевидно, через наріст при основі верхньої щелепи, що з'являється у самця цього виду у шлюбному вбранні.

окреслена територія із заходу на схід простягається від Березанського лиману (який лежить на довготі трохи на захід від крайньої західної точки НПМ) до довготи м. Берислава (лежить на довготі трохи на схід від крайньої східної точки НПМ). З півночі на південь територія простягається від широти м. Берислава до Чорного моря (а саме до південного узбережжя о-вів Тендра та Джарилгач). Відповідно до дореволюційного адміністративного поділу (його врахування є важливим для аналізу праць, опублікованих за часів існування Російської імперії) зазначений регіон охоплює всю західну половину Дніпровського повіту Таврійської губернії, невеликий крайній південно-східний кут Одеського повіту та вузьку смугу південної (придніпровської) частини Херсонського повіту Херсонської губернії. У віднесенні до суміжних територій саме в таких межах ми керувалися їх безпосереднім сусідством з досліджуваним регіоном та близькістю природних умов, зумовленою спільністю геологічного минулого, пов'язаного з поступовим формуванням Нижньодніпровської терасово-дельтової рівнини, яке, у свою чергу, тривало ще з кінця пліоцену.

Перший етап ретроспективного аналізу складу орнітофауни НПМ здійснюється за окремими періодами (1890–1930, 1931–1950, 1951–1977, 1978–1996 та 1997–2012 рр.), на які ми розділили всю історію систематичного вивчення орнітофауни регіону. Сам цей поділ на періоди було здійснено переважно за часом публікації ключових регіональних орнітофауністичних зведень.

Для кожного окремого періоду, на підставі аналізу всіх доступних джерел, дані з яких відносяться до цього відрізка історії вивчення орнітофауни, створюється синтетичний авіфауністичний список. У ході цього процесу всі таксони зводяться до однієї систематико-номенклатурної основи. При цьому, для встановлення взаємних відповідностей синонімічних назв таксонів під час аналізу праць кінця ХІХ-початку ХХ ст. використовуються крупні орнітологічні зведення того часу, наприклад [15, 16, 30].

В укладанні синтетичного списку, що характеризуватиме склад орнітофауни на той чи інший період, нами запропоновано застосування підходу з оцінкою вірогідності, суть якого полягає в тому, що кожному виду, який вноситься до синтетичного списку на підставі аналізу всіх доступних джерел, присвоюється той чи інший мінімальний клас, який характеризує ступінь вірогідності його перебування в регіоні НПМ.

Критерієм найбільш вірогідного перебування виду на території НПМ (або 1-й клас вірогідності) є наявність колекційного екземпляру чи чітка вказівка на здобуття в межах НПМ. У сучасних умовах у якості свідчення перебування того чи іншого виду в межах певної території, окрім колекційних екземплярів, можуть використовуватися також фотографії чи записи голосу, що дозволяють однозначно ідентифікувати видову належність [11]. Джерелом даних високої достовірності є ще й відловлювання птахів для

кільцювання. Тому до першого класу також відноситимемо тих представників орнітофауни, для яких є фотографії чи записи голосу, зроблені в межах території НПМ, чи які відловлювалися під час кільцювання.

До 2-го класу вірогідності перебування того чи іншого виду в межах НПМ відносимо такі, що конкретно наводяться автором для території НПМ. При цьому, у застосуванні зазначеного критерію треба бути обережним стосовно видів, що є проблемними для достовірної ідентифікації в польових умовах.

До 3-го класу вірогідності відносимо такі види, для яких є колекційні екземпляри, здобуті на суміжних територіях, або ж указівки на здобуття, фотографії, записи голосу чи факти відлову на суміжних територіях. І, нарешті, до 4-го (найнижчого) класу відносимо види, що наводяться автором для суміжних до НПМ територій.

Звернемо увагу на одну особливість застосування запропонованих класів вірогідності. Цілком можливою є ситуація, коли для одного й того ж періоду той чи інший вид можна віднести і до 2-го, і до 3-го класів одночасно. Очевидно, що вірогідність указівки для НПМ того виду, який, окрім усього іншого, здобувався (був зловлений, сфотографований тощо) на суміжних територіях, вища, ніж для виду, стосовно якого такі факти невідомі. Тому, з метою запобігання втрати інформації, види, що одночасно можуть бути віднесені до 2-го і 3-го класів, у синтетичному списку позначаються кодом „2(3)“.

На другому етапі ретроспективного аналізу здійснюється власне ревізія складу рецентної орнітофауни регіону НПМ (тобто безпосередньо НПМ та суміжних до них територій) і упорядковується контрольний список. Під останнім ми розуміємо перелік видів птахів, зареєстрованих у регіоні з моменту початку систематичних орнітологічних досліджень, тобто упродовж останніх 110–120 років. Фактично, у контрольному списку зводяться дані з тих синтетичних авіфауністичних переліків, що були укладені на попередньому етапі на основі аналізу всіх доступних літературних джерел та даних власних польових досліджень, і які характеризують склад орнітофауни у той чи інший окремий період орнітологічних досліджень у регіоні.

Кожному з видів-фігурантів контрольного списку присвоюється порядковий номер. Список видів укладається у систематичному порядку відповідно до зведення Л. С. Степаняна [32]. Наступним після назви виду інформативним елементом контрольного списку є формальний показник вірогідності перебування виду в регіоні (ФПВП). Для кожного окремого фігуранта списку він відповідає мінімальному значенню класу вірогідності, виділеного із синтетичних авіфауністичних переліків для окремих періодів. Таким чином, змістовно цей показник відповідає описаним вище класам вірогідності, але на відміну від останніх, охоплює не окремий період, а всю історію систематичного вивчення орнітофауни регіону. Очевидно, що як і класи вірогідності, ФПВП може набувати значень „1“, „2(3)“, „2“, „3“ та „4“.

Значення наступного параметру контрольного списку — формального показника вивченості виду (ФПВ) — дорівнює кількості періодів, у які той чи інший вид був зареєстрований у регіоні НПМ. Оскільки нами виділено 5 періодів, зрозуміло, що ФПВ може набувати значень від 1 до 5.

На ідею використання цього параметра нас наштотувала робота Л. А. Потіша [29], де автором запропоновано оригінальний прийом аналізу оцінки вивченості орнітофауни. На думку автора, застосування його підходу в комплексі досліджень, направлених на інвентаризацію орнітофауни, дозволяє звернути увагу на окремі аспекти, зокрема виявити найбільш проблемні групи та застерегти від продукування безпідставних сенсацій.

Застосування цього підходу стосовно ревізії орнітофауни НПМ в чистому вигляді виявилось неможливим. Однак, проведення ретельної роботи з нормалізації (тобто забезпечення порівнюваності) авіфауністичних списків регіону НПМ для окремих періодів, дозволило використати запропонований нами параметр (ФПВ), для тієї ж мети, що і т. з. „сумарний бал“ у роботі Л. А. Потіша [29, ст. 121–122].

Таким чином, у результаті огляду проблемних аспектів ретроспективного аналізу складу орнітофауни НПМ, запропоновано низку принципів та аналітичних процедур, що дозволяють уніфікувати авіфауністичні списки для кожного окремого періоду історії вивчення орнітофауни регіону, і укласти на їх основі підсумковий контрольний список рецентної орнітофауни. Не дивлячись на те, що здійснення дослідником цих аналітичних процедур на кожному етапі не позбавлене суб'єктивності, застосування в кінцевому контрольному списку запропонованих показників (ФПВП та ФПВ) дозволяє певною мірою для кожного виду оцінити ступінь достовірності інформації та виокремити на цій основі проблемні групи видів (тобто види з низькими ступенями вивченості та (або) доведеності перебування у регіоні).

ЛІТЕРАТУРА

1. Ардамацкая Т.Б. Гнездящиеся птицы Северного Причерноморья: Отчет по законченной теме НИР / Черноморский госуд. заповедник АН УССР. – Голая Пристань, 1963. – Инв. № 21. – 406 с.
2. Ардамацкая Т.Б. Изменение орнитофауны Черноморского заповедника со времени его основания в процессе хозяйственного освоения заповедной и сопредельной территории: Отчет по законченной теме НИР / Черноморский госуд. заповедник АН УССР. – Голая Пристань, 1970. – Инв. № 25. – 111 с.
3. Ардамацкая Т.Б. Редкие и исчезающие птицы Черноморского государственного биосферного заповедника АН УССР и сопредельных территорий // Редкие птицы Причерноморья. – Киев-Одесса: Лыбидь, 1991. – С.54–69.
4. Ардамацкая Т.Б. Изменение видового состава, численности и размещения островного орнитокомплекса Черноморского заповедника за 60 лет // Природные комплексы Черноморского государственного биосферного заповедника. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 142–151.

5. Ардамацкая Т.Б., Руденко А.Г. Птицы / Позвоночные животные Черноморского биосферного заповедника (аннотированные списки видов) // Вестник зоологии. Отд. вып. – 1996. – 30, № 1. – С. 19–38.

6. Ардамацкая Т.Б., Семенов С.М. Эколого-фаунистический очерк птиц района Черноморского заповедника // Вестник зоологии. – 1977. – 11, № 2. – С. 18–43.

7. Браунер А.А. Заметки о птицах Херсонской губернии // Записки Новороссийского общества естествоиспытателей. – 1894. – 19, № 1. – С. 39–93.

8. Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 4. Воробьинообразные — Passeriformes / Пекло А.М. – К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2008. – 410 с.

9. Каталог орнитологической коллекции Музея природы Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина (Кавказ, южные регионы России и Украины, Средняя Азия, Казахстан) / Сост.: Т.Н. Девятко, Г.С. Джамирзоев. – Махачкала: ДГПУ, 2008. – 236 с.

10. Кисельов Ф. Гніздування галагаза на узбережжі Тендрівської затоки // Укр. мисливець та рибалка. – 1931. – № 8–9. – С. 29–30.

11. Коблик Е.А., Редькин Я.А., Архипов В.Ю. Список птиц Российской Федерации. — М.: Товарищество научных изданий КМК, 2006. – 256 с.

12. Костин С.Ю. К общей характеристике рецентной авифауны Крыма // Орнитологические исследования в Северной Евразии: Тезисы XII Международной орнитологической конференции Северной Евразии (Ставрополь, 31 января – 5 февраля 2006 г.). – Ставрополь, 2006. – С. 286–287.

13. Костин С.Ю. Общие аспекты состояния фауны птиц Крыма. Сообщение 1. Опыт ревизии авифаунистических списков // Бранта. – 2006. – № 9. – С. 19–48.

14. Лысенко В.И. Гусеобразные. – К.: Наук. думка, 1977. – 208 с. (Фауна Украины. Птицы; Т. 5. Вып. 3).

15. Мензбир М.А. Охотничьи и промысловые птицы Европейской России и Кавказа. – М., 1900. – Т. 1. – 342 с.

16. Мензбир М.А. Охотничьи и промысловые птицы Европейской России и Кавказа. – М., 1900. – Т. 2. – 364 с.

17. Москаленко Ю.О. Історія вивчення орнітофауни Нижньодніпровських піщаних масивів // Вісті біосферного заповідника „Асканія-Нова“. – 2008. – Т. 10. – С. 103–111.

18. Пачоский И.К. Объяснительный каталог естественно-исторического музея Херсонского губернского земства. – Херсон: Типография наслед. О. Д. Ходушиной, 1906. – 209 с.

19. Пачоский И.К. Материалы по вопросу о сельско-хозяйственном значении птиц. – Херсон: Типография наслед. О. Д. Ходушиной, 1909. – 59 с.

20. Пачоский И.К. Утки низовьев Днепра // Птицеведение и птицеводство. – 1911. – Вып. 2. – 20 с.

21. Пачоский И.К. К орнитофауне Херсонской губернии // Орнитологический вестник. – 1911. – № 3–4. – С. 212–223.

22. Пекло А.М. Каталог коллекций зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 2. Неворобьиные Non-Passeriformes (Ржанкообразные Charadriiformes – Журавлеобразные Piciformes). – К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 1997. – 235 с.

23. Пекло А.М. Каталог коллекций зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 1. Неворобьиные Non-Passeriformes (Пингвинообразные Sphenisciformes – Журавлеобразные Gruiformes). – К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 1997. – 156 с.

24. Пекло А.М. Каталог коллекций зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 3. Воробьинообразные – Passeriformes. – К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2002. – 312 с.

25. Петров В.С. К орнитофауне поймы Нижнего Днепра // Труды научно-исследовательского института биологии и биологического факультета Харьковского гос. ун-та. — Харьков: Изд-во Харьковского гос. ун-та, 1954. — Т. 20. — С. 105–130.

26. Пирогов Н.Г. Материалы по редким и малочисленным видам птиц Черноморского заповедника // Беркут. — 1994. — Т. 3, Вып. 1. — С. 50–51.

27. Подушкин Д.А. Заметки о перелетах и гнездовьях птиц в окрестностях Днепровского лимана // Зап. Крым. об-ва естествоиспытателей. — 1912. — Т. 2. — С. 72–121.

28. Портенко Л.А. Организация птичьего заповедника на острове Джарылгач // Укр. охотник и рыболов. — 1925. — № 9. — С. 24–27.

29. Потіш Л.А. Ревізія видового переліку орнітофауни Закарпатської області: стан вивченості, попередній аналіз // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія. — 2008. — Вип. 23. — С. 120–124.

30. Птицы Европы. Практическая орнитология с атласом европейских птиц / Сост. проф. Н.А. Холодковский и А.А. Силантьев. — С.-Пб.: Типогр. Императорской Академии наук, 1901. — 636 с.

31. Птицы Советского Союза / Под ред. Г.П. Дементьева и Н.А. Гладкова. — М.: Советская наука, 1952. — Т. 4. — 640 с.

32. Степанян Л.С. Конспект орнитологической фауны СССР. — М.: Наука, 1990. — 726 с.

33. Шарлемань М., Шуммер О. Матеріали до орнітофауни острова Джарилгача на Чорному морі // Збірник праць зоологічного музею. — К., 1930. — Ч. 8. — С. 203–218. — (Всеукраїнська Академія наук. Труды Фіз.-мат. відділу, т. XV, вип. 2).

34. Шихов В.В. Ягорлыцкий Кут // Природа и охота на Украине. — 1924. — № 1–2. — С. 50–57.

35. Burnett Ch., Boulden H. Bird lists // Expedition report. Monitoring wolf, jerboa, viper and bird populations and studying bird migraton on the Kinburn peninsula, Black Sea / ed. M. Hammer. — Ukraine, 2002. — P. 57–64.

Ю. А. Москаленко

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ РЕТРОСПЕКТИВНОГО АНАЛИЗА СОСТАВА ОРНИТОФАУНЫ НИЖНЕДНЕПРОВСКИХ ПЕСЧАНЫХ МАССИВОВ

Ключевые слова: Нижнеднепровские песчаные массивы, орнитофауна, видовой состав.

Статья посвящена детальному изучению проблемных аспектов ретроспективного анализа состава орнитофауны Нижнеднепровских песчаных массивов. На этой основе предложены ряд принципов и аналитических процедур, позволяющих унифицировать авифаунистические списки для каждого отдельного периода истории изучения орнитофауны в регионе Нижнеднепровских песчаных массивов и составить результирующий контрольный список рецентной орнитофауны региона.

Yu. A. Moskalenko

THE PROBLEMATIC ASPECTS OF RETROSPECTIVE ANALYSIS OF AVIFAUNA COMPOSITION FOR THE LOWER DNIEPER SANDS MASSIFS

Keywords: Nizhnedneprovsky sands massifs, avifauna, species compositions.

The article is devoted to a detailed study of the problematic aspects of avifauna composition retrospective analysis at the Lower Dnieper sands massifs. On this basis a set of principles and analytical procedures for both unifying avifauna lists for each period of the regional avifauna history study and making the checklist of a recent avifauna of the region are proposed.